

BOQONNAA SADI

WALQIXXUMMAA

Kaayyoo Boqonnichaa :

Barnoota boqonnaa kanaa xumuruun booda ,

- Maalummaa walqixxummaa ni beektu.
- Mirga walqixxummaa sabaa fi sab-lammoota Itoophiyaa maraa fi akkasumas lammiileen qaban addaan baafattu.
- Maalummaa hir'ina qaamaa ni hubattu.

3.1. Maalummaa Walqixxummaa

- ***Walqixxummaa jecha jedhu yeroo dhageessu yaadni sammutti si dhufu maal?***

Walqixxummaan namoota sadarkaa fi haala walfakkaatu irratti argaman, dhuunfaanis ta'ee gareen mirgaa fi faayidaa walqixxee argachuu qabaniidha. walqixxummaan gama birootiin namoonni haala walfakkaatan itti gaafatamummaa bahuu qaban of keessatti qabata.

Sirna dimookraatawaa ta'e keessatti lammiin kamiyyuu loogii tokko malee mirgaa fi faayidaa argachuu qabantu jira. Fakkeenyaaf , namni tokko, nama

ta'uu isaatiif qofa kabajaa namummaa qabaachuu qaba.

Dabalataanis, namoonni sadarkaa ogummaa walfakkaatu irratti hirmaatan faayidaa fi mirga walfakkaatu argachuu qabu.

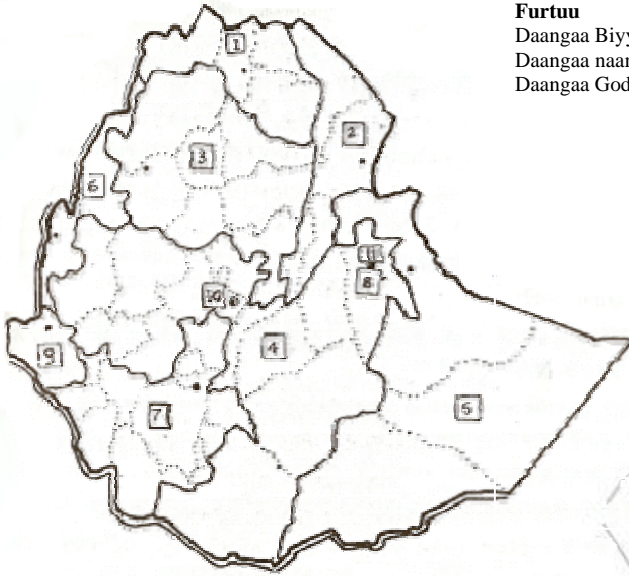
Walqixxummaa jechuun, lammiileen sirna dimookraatawaa keessatti namni dhuunfaas ta'e gareen mirgaa fi itti gaafatamummaa argachuu qabaniidha. Walqixxummaan sanyiin, amantiin, afaaniin fi garaagarummaa birootiin osoo hin qoodamiin mirga kabajamu qabuudha.

Gilgaala 1

Gaaffilee armaan gadii deebisi

1. **Walqixummaa jechuun maal jechuudha?**
2. **Maatii keessatti walqixummaan maal maaliin ibsama? Fakkeenya kennuun ibsi.**

3.2. Mirgoota Walqixxummaa Sabaa, Sab-lammootaa fi Uummattootaa

Furtuu
Daangaa Biyyaa
Daangaa naannoo
Daangaa Godinaa

Naannoo
1. Tigiraay
2. affaar
3. Amaaraa
4. Oromiyaa
5. Somaalee
6. Ben/ Shaangul
7. Umatoota Kibbaa
8. Hararii
9. Gambaellaa
10. Bul/mag/ Finfinnee
11. D/ Daawwaa

Magaalaa
Maqalee
Samarara
B/Daar
Finfinnee
Jijjigaa
Asoosaa
Hawaasaa
Harar
Gambaellaa
Finfinnee
D/Daawwaa

Fakkii 3.1 Itoophiyaan biyya sabootaa fi sab-lammiilee fi uummattootaa ti.

- *Kaartaa armaan oliirraa maal hubattan?*
- *Maqaa sabootaa, sablammiilee fi uummattoota Itoophiyaa naannoo keessan jiraatan keessan irratti tarreessaa .*

Itoophiyaa keessa saboota, sab-lammiilee fi uummattoota 80 ol ta'utu wajjin jiraata. Sabaa fi sablammiileen kunniin hundi isaaniyyuu walqixxeedha. Muldhistuun walqixxummaa isaanii, ofiin of bulchuu, afaan ofitti fayyadamuu, aadaa guddifachuu fi mirgoota amantii ofii hordofuun akka hojiirra oolfatan godhamuudha.

Gilgaala 2

Gaaffilee armaan gadii irratti mari'adhaa.

1. **Daree barnootaa keessatti mirga hiriyyoota keessan sabaa fi sab-lammiilee adda addaa irraa dhufan kabajuun faayidaa maal qaba?**
2. **Mirgoota walqixxummaa uummattoota naannoo keessaniif kabajame irratti mari'adhaa.**

3.2.1. Mirga Ofiin Of Bulchuu

- *Ofiin of bulchuu jechuun maaliidha?*

Ummata Agawuu

Ummanni Agawuu saboota Itoophiyaa keessa jiraatan keessaa isa tokkodha. Ummanni kun yeroo ammaa baay'inaan

naannoo mootummaa Amaaraa, zooni Waagimihiraa fi Awwii jedhamu keessatti argama. Saboota ollaa isaa jiraatan wajjinis walqixxummaa fi walk-abajuun jiraachaa jiru. Uummanii Agawuu afaan, aadaa fi seenaa mataa isaa qaba. Waan kana ta'eefis yeroo ammaa fedhii fi filannoo isaatiin of-bulchaa jira. Manneen marii mootummaa federaalawaattsi ta'e mana marii mootummaa naannootti namoota filateen bakka bu'ummaa argateera.

Akkuma heera mootummaa irratti ibsameti sabni Agawuu mirga walqixxummaa ofiin of-bulchuu itti fayyadamaa jira. Kunis, naannoo isaa misoomsuufis ta'e mirga isaa kabachiisuuf isa fayyadeera.

Gilgaala 3

Dubbisa armaan olii irratti hundaa'u gaaffilee armaan gadii irratti mari'adhaa.

1. Mirgi ofiin of bulchuu, sabaa fi sab-lammoota fi uummatootaaf faayidaa maalii argamsise? Gareen irratti mari'adhaa.
2. Uummanni Agaawu uummatootaa ollaa jiru wajjin haala akkamiitiin jiraataa iira? Irratti mari'adhaa

3.2.2. Mirga Afaan Ofiitti

Fayyadamuu

- *Afaan adda addaa naannoo keessanitti dubbataman keessaa kan beektan tarreessaa .*

- *Naannoo keessanitti afaan hojii mootummaa kamidha?*

Afaanonni Itoophiyaa keessa jiran hunduu meeshaa wal qunnamtii ta'uun faayidaa walqixxee qabu. Afaanonni hunduu hawaasa itti fayyadamuf meeshaa eenyummaa fi aadaa isaanii ittiin ibsataniidha. Dai'immanni afaan dhalootaa maatii, hawaasaa fi naannoo keessatti dhalaterraa barachuu danda'a. Mirgi afaan ofiitti fayyadamuu heeraan kan kabajamedha. Mirgi afaan ofiitti fayyadamuu yoo jennu dubbachuu, barreessuu fi afaan ofii guddiffachuu, akkasumas, barnootaaf itti fayyadamuu of keessatti hammatama.

3.2.3. Mirga Carraa Barnootaa Walqixxee Argachuu

Gilgaala 4

Gaaffilee armaan gadiif deebii kenni

1. Mirga afaan ofiitti fayyadamuu jechuun maal jechuudha?
2. Afaan ofiin fayyadamuun bu'aa maal argamsiisa?

- *Carraa barnootaa walqixa argachuun faayidaa maal qaba?*

Sabaa fi sab-lammoonni Itoophiyaa hundi mirga fi carraa barnootaa walqixa argachuu akka qaban heeraan kan murtaa'eedha. Mirgi kun dubaraa fi dhiira akkasumas, baadiyyaa fi magaalaa gidduu garaagarummaan osoo hin jiraatiin hojiirra ooleera. Biyyi

kenya loogummaa ture dhabamsii-ssuun carraa barumsaa walqixa waliin ga'uuun misooma ariifachiisaa galme-siisuuf sochii taasistu itti fufti. Haala kanaanis lamiileef mirgi barachuu isaanii kabajamuun mirgi abbaa biyyummaa isaaniis akka kabajamu taasisa.

Gilgaala 5

Gaaffiwwan armaan gadiirratti mari`adhaa.

1. Carraa barnootaa walqixxee argachuun maaliin ibsama?
2. Mirga barachuu lamiilee kabajamuun faayidaa maal argamsisa?

3.2.4. Mirga Carraa Hojii Walqixxummaan Argachuu

- *Carraa hojii walqixa argachuu jechuun maal jechuudha?*

Namni kamiyyuu beekumsaa fi ogummaa qabuun carraa hojii walqixa argachuuf mirga qaba. Carraa hojii argachuuf saalaan, sabaa fi sab-lammummaa fi amantiin loogiin taas-ifamuu hin qabu. Namni tokko nam-mota muuxannoo fi dandeettiin isa gitan isaan walqixa dorgomee hojii argachuu ni danda'a. Mirgi hojiitti qaxaramuu fi hojjachuu loogiin, firummaan wal beekumsaa fi faayidaa adda addaa fi kkf sabaabeeffachuun jalaa guffachuu hin qabu.

Gilgaala 6

Gaaffilee armaan gadiif deebii kennaa

1. Mirgi carraa hojii walqixa argachuun kabajamuun isaa bu'aa maal argamsiisa?
2. Carraa hojii walqixxee jechuun maal jechuudha?

3.3. Mirga Walqixxummaa Mana Barnootaa Keessatti

- *Mirgoota barattoonni mana barnootaa keessatti qaban tarreessaa?*

Mana barumsaa sadarkaa tokkoffaa Booraa

Manni barumsaa sadarkaa tokkoffaa Booraa aanaa Qarsaa magaalaa Danaa jedhamtutti argama. Manni barumsaa kun mana maree barattootaa ijaaruu waan barbaaduuf, bakka bu'oonna barattoota daree adda addaa keessaa filataman, walyahii godhaniiru. Walgayii irratti dura bu'aan mana barumsaa erga hasawa taasisee booda barattoota keessaa koree filachiiftuu filachiisee dhaabe.

Koreen kunis, kaawunsilii barattootaa filuuf qajeelfama armaan gadii qopheesse. Qajeelfamichs akkana jedha ture, " Filannoo irratti hirmaachuu kan danda'an warra dhiiraa ta'ee isaan keessaas hanqina qaamaa nama hin qabne ta'uu qaba" jedha. Haata'u

malee, barattoonni qajeelfamicha ciminaan morman. Koreen kunis, dhimmicha irra deebiin akka ilaalu fi qajeelfama haaraa akka baasu sagalee caalmaan murtaa'e. Haaluma kanaan ,qajeelfamni fooyya'e kunis, akkana jedha."Barataanmana barumsaa kanaa kan ta'e kamiyyuu miseensa mana

barattootaa ta'uuf kaadhimamaa ta'ee dhihaatee dorgomuu ni danda'a." Jedhe. Qajeelfama haara`a fooyya'ee ba'e kanarratti hundaa'uun miseensota shan kan qabu manni marii barattootaa mana barumsichaa hundeeffame.

Fakkii 3.2. Barattoonni adeemsa filannoo irraatti.

Gilgaala 7

Dubbisa irratti hudaa'uun gaaffilee armaan gadii deebisi.

1. Adeemsa filannoo keessatti koreen filachiiftuu yaada loogii akkamii calaqqisise?
2. "Dubartoonni fi warri hanqina qaamaa qaban hooggansa barattootaa keessatti hirmaachuu hin danda'an" yaadni jedhu sirriidha? maaliif?
3. Mana barumsaa keessan keessatti manni marii barattootaa jira? Shamarran meeqatu hooggansa irra jira?

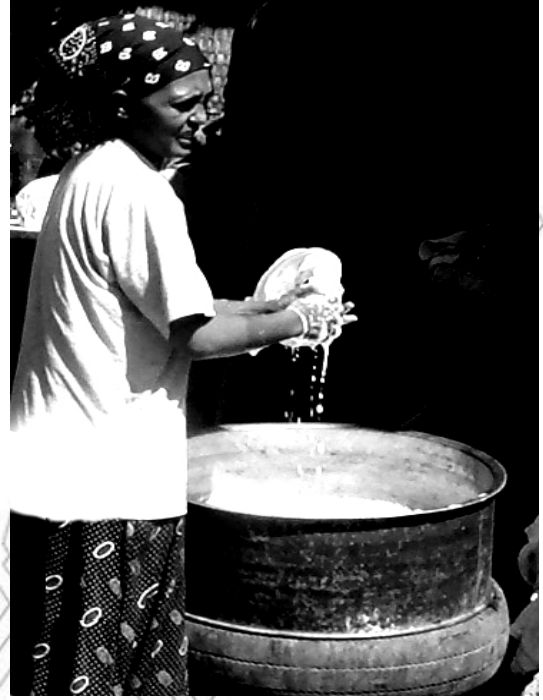
Mana barumsaa keessatti saalaan, bifaan, amantii fi dhimmoota birootiin logummaan akka hin jiraanne gochuun kabajamuu mirgoota walqixxummaa ibsa. Mirgoota mana barumsaa keessatti. kabajamuu qabanis; barataan kamiyyuu waan ifa hin taaneef gaafachuu, waan gaafatateef deebii argachuu, gumiiwwan adda addaa keessatti hirmaachuu, dhimmoota mana barumsaa ilaallatan irratti yaada kennuu, qabeenya mana barumsaatti fayyadamuu fi k.k.f.ta.u. Kanas ta'ee barataan tokko mirga isaa waliin dirqama isaallee sirriitti bahuu qaba.

Fakkeenya, seeraa fi danbii mana barnootaa beekuu fi kabajuu, daree keessattis ta`ee dareen alatti barattoota birootiif fakkeenya ta`ee argamuu fi hojii daree fi manaa dalaguu akka qabu eeruun ni danda`ama.

Gilgala 8

Gaaffilee armaan gadii deebisaa

1. Mirgoota mana barnootaa keessatti isaaniif kabajamuu qaban ibsaa.
2. Dirqamni isin bahuu qabdan maal maal faa dha?

Fakkii 3.3 Dhiiraa fi dubartiin yoo hojjatan

3.4 Walqixxummaa Saalaa

3.4.1. Walqixxummaa Dubartootaa Fi Dhiiraa Gama Hundaan

- *Walqixxummaa dhiiraa fi dubartootaa jechuun maal jechuudha?*
- *Haala fakkii kanaatiin, dubartoonni yeroo hundaa fi bakka hundatti dhiiraan walqixa hojjachuu ni danda`u yaada jedhu ni fudhattuu?*

Jiruu Aadde Galaanee

Caaltuu fi Kadir barattoota kutaa shanaffaati. Yeroo tokko dubartii aadde Galaanee jedhamtu waliin haala armaan gadiitiin gaaffii fi deebii godhanii turan. Isinis waliin dubbii jarreenii erga hordoftanii booda gaaffiiwwan itti aananiijiranirratti mari`adhaa.

Caaltuu: Eessatti dhalattanii guddattan?

Aadde Galaanee: Kanan dhaladhee guddadhe bakka Shaashmannee jedhamutti.

Kadir: Akka haadha manaatitti hojii maal maal dalagdu ?

Aadde Galaanee: Yeroo baayyee hojii manaa jechuun, ijoollee kunuunsuu, mana qulqulleessuu, nyaata qopheessuu fi k.k f dalaga.

Caaltuu: Yeroo hojii kana hojjattan rakkoon isin qunnamu yoo jiraate mee nutti himaa.

Aadde Galaanee Ijoollee koo kanaan dura rakkoo guddaa kan ture hojiin mana keessaa dalagaa dubartoota qofa ta`ee fudhatamaa ture. Ammallee ilaalchi akkanaa kun guutumaan guututti hin hafne.

Kadir: Warri dhiiraa hojii mana keessaa irratti hin hirmaatan jechuudhaa?

Aadde Galaanee: Eyyee,yeroo baayyee hojii mana keessaa kan dalagu nuyi dubartoot dha.

Caaltuu: Warri dhiiraa immoo maalii hojjetu?

Aadde Galaanee: Maatii kiyya yoo ilaaltan kan jiraannu qonnaani. Waan kana ta`eef abbaan mana kiyyaa fi ijoolleen dhiiraa dalagaa mana keessaa irratti baayyee hin hirmaatan.

Kadir: Naannoo keessanitti dubartoonni hojii hedduu fi ittigaafatamummaa guddaa qabu jechuudhaa?

Aadde Galaanee: Eyyee, dalagaan dubartii baayyeedha. Abbaa manaa hojii na gargaari jedhanii gaafachuuf muuxxannoo fi carraa hin jiru.

Caaltuu: Haala kana akkamitti sirreessuu danda`ama isinitti fakkaata?

Aadde Galaanee: Walqixxummaan dhiiraa fi dubartootaa akka kabajamugodhuudhaan, hawaasichas waa`ee walqixxummaa barsiisuudhaa fi keessumaa immoo dubartoonni caalatti akka carraa barnootaa argatan gochuudha.

Kadir: Gaaffii fi deebii keenya irratti hirmaachuu keessaniif baay`ee isin galateeffanna.

Aadde Galaanee: Anis, waan carraa kana naa kennitaniif baay`een isin galateeffadha.

Gilgaala 9

Gaaffii fi deebii armaan olitti kenname bu`uura godhachuudhaan gaaffilee armaan gadii deebisaa.

1. Maatii keessan keessatti haalli jiruu fi yaada gaaffii fi deebii adeemsifme kana yoo walbira qabdanii ilaaltan maal fakkaata? wal fakkeenya fi garaagarummaa isaa ibsaa?
2. Aadde Galaanee kophaa isaanii hojii kana mara dalaguun maatii isanii ni fayyadamoo ni miidha? maaliif?
3. Abbaan mana aadde Galaanee hojii mana keessaa irratti hirmaachuuf maal gochuuttuu irraa eeggama? Ijoolleen hoo?

Dubartoonni walakkaa hawaasa biyyattii waan ta'aniif mirga isaanii eeguu fi walqixxummaa isaanitti amanuun barbaachisaadha. Lammiileen hunduu ilaalcha gocha walqixxummaa dubartootaa hin deeggarre mormuu fi walqixxummaa dubartootaa deggaruu qabu.

Dubartoonni gahumsa sammuu ta'ee, qaamaa dhiiraan walqixa qabuu.

Walqixxummaa saalaa jechuun, dhiirrii fi dubartiin haala fi iddoo hojii hundatti walqixa jechuudha. Fakkeenyaaf, mana keessatti, mana barnootaatti, hojii qonnaa irratti, loon horsiisuu, daldalaa fi itti gaafatamummaa biroo irratti dubartoonni dhiiraan walqixxeedha.

Gilgaala 10

Gaaffilee armaan gadiirratti mari'adhaa.

1. Naannoo keessanitti haala amaleeffatameen hojii dhiiraa fi hojii dubartootaa jedhamanii kan beekaman maal maal faadha?
2. Hojiiwwan dubartoonni dalagan warri dhiiraa dalaguu ni danda'uu?
3. Haala amaleeffatameen hojii dhiiraa kan jedhamanii yaadaman dubartiin hoiiichuu ni dandeessi?

3.4.2 Dhimoota Mana Barnootaa Keessatti Walqixxummaa Barattoota Dhiiraa Fi Dubaraa Agarsiisan.

Fakkii 3.4. Barattoonni daree keessatti

- *Fakkii kanarraa maal agartan ?*
- *Mana barnootaa keessatti walqixxummaan barattoota dhiiraa fi dubaraa kabajamuu isaa maaliin beekama?*

Barattoonni dhiiraa fi dubaraa mana barnootaa keessatti mirga walqixxee qabu. Fakkeenyaaf, gumiiwwan keessatti hirmaachuu, hooggansa mana maree barattootaa keessatti bakka bu'ummaa walqixxee argachuu fi kkf irratti mirgi barattoota dubartootaa eeggamuu qaba. Mana barnootaa keessatti mirgi walqixxummaa barattootaa dhiiraa fi dubaraa akka mirkanaa'u fi eegamu barattoonni, barsiisoonni, qaamoleen bulchiinsa mana barnootaa, maatiin barattootaa fi mootummaan itti gaafatamummaa irra jira.

Gilgaala II

Gaaffilee armaan gadii deebisi.

1. Daree barnootaa keessan keessatti lakkoofsi barattoota shamarranii meeqa? Lakkoofsi barattoota dhiiraa hoo meeqa? Lakkoofsaan kamtu caala?
2. Daree barnootaa keessan keessatti lakkoofsi barattoota shamarranii/ dubartootaa/ akka olaanaa ta`u yookiin gad aanaa ta`u sababootni taasisan maal isinitti fakaatu? Gareen mari`adhaati ibsaa.
3. Lakkoofsi barattoota dhiiraa fi dubaraa (shamarranii) akka wal madaalu maaltu ta`uu qaba jettu? Yoo wal madaalee jiraate akka itti fufu mana barnootaa fi maatii keessanirraa maaltu e

3.5 Walqixxummaa Aadaa

3.5.1. Maalummaa Walqixxummaa Aadaa

Fakkii 3.5 Aadaa adda addaa agarsiisu.

- Barattoota, fakkii armaan oliirraa maal hubattan?

Aadaa jechuun, gochaalee haala jirenya waliigalaa dhala namaa kan ofkeessatti qabatudha. Waantoonni aadaa ibsan; afaan, amantii, haala dubbii, uffannaa, nyaataa, gaddaa gammachuu fi kkf ta`u.

Itoophiyaa keessatti aadaawwan baay`eetu argama. Aadaan hunduu walqixxeedha. Aadaawwan kunniin iddoodhaa iddootti garaagarummaa ni qabu. Dabalataan, guddina sadarkaa dhala namaa fi haala jireenyaa yeroodhaa gara yerootti jijjiramuu fi akkasumas, dhimmoota dirqamsiisoo ta`aniin aadaan jijjiiramuu ni danda`a. Yeroo ammaa kana aadaawwan biyya keenyaa keessatti argaman hundi walqixxummaan isaanii heera biyyattiin kan kabajamedha.

Gilgaala 12

Gaaffilee armaan gadiirratti mari`adhaa.

1. Aadaa jechuun maal jechuudha?
2. Walqixxummaa aadaa jechuun maal jechuudha?

3.5.2 Barbaachisummaa Aadaa Guddisuu

- *Aadaa ofii dagaagsuun faayidaa maal qaba?*

Dhimmoota sirna dimookraasii ibsan keessaa inni tokko walqixxummaa aadaa kabajuudha. Sabaa fi sab-lammoonni fi uummattoonni Itoophiyaa martuu aadaa, afaanii fi seenaa ofii fayyadamuu fi dagaagsuuf mirga wal-qixa qabu. Kabajamuu mirga kana keessatti ummanni tokko aadaa, afaanii fi seenaa uummata biroo barachuu, beekuu fi kabajuun barbaachisaadha. Walitti dhufeenyi walqixxummaa fi jaalala irratti hunda`ee guddachuu qaba. Kanaafuu, aadaa guddisuu fi eeguun kan barbaachisu afaanii fi seenaa keenya akkasumas, haala jireenyaatii fi wantoota faayidaa qabeeyyii ta'an dhalootaa gara dhalootatti dabarsuuf.

Gilgaala 13

Gaaffilee armaan gadii deebisi.

1. Wantoota naannoo keessanitti argaman keessaa kanneen aadaa ibsan tarreessaa

T/L	Gochaawwan aadaan raawwatan keessaa kanneen bu'a qabeessa ta'an	Barmaatilee miidhaa qaqaabsiisan
1		
2		
3		

Barmaatilee naannoo keessanitti argaman keessaa kanneen faayidaa fi miidhaa qaban gabatee armaan gadii dab-tara keessan irratti kaassuun irratti guutaa.

Naannoolee adda addaa biyya keenyaa keessatti barmaatilee mul'atan keessaa;

A. Kanneen miidhaa qaban jalatti kan ramadaman,

- Hunba qoonqoo daa'immanii muruu
- Ijoollee dubaraa dhaqina qabuu (kittaanuu)
- Gaa`ela umrii malee raawwatu
- Yeroo booyichaa fi gaddaa qaama of madeessuu fi of miidhuu
- Haala hin taaneen qaama waan qara qabuun muruu

- Cidhaa, afeerraa fi dhimma biroo baasii humnaa olii baasuu

B. Kanneen misoomaa fi guddinaaf fayyadan;

- Hojii walgargaaranii hojjechuu (daboo,jigii)
- Keessummaa kabajaan simachuu angafa ofii kabajuu
- Walgargaarsa yeroo gaddaa (Iddirii) tooftaa qussannoo
- Namoota rakkatan hanga humna ofii gargaaruu fi kkf.

Hojii garee

Naannoo keessanitti barmaatilee barattoota shamarranii fi daa'imman irratti rakkoo fayyaa fidan gareen ta'uun walitti qabaatii gabaasa barreeffamaa fuula tokkoo hin caallee dhiyeessaa.

3.6. Hir'ina /Miidhama Qaamaa

3.6.1. Maalummaa Hir'ina /Miidhama Qaamaa

- *Hanqina qaamaa jechuun maal jechuudha?*
- *Wantoota hanqina qaamaatiif nama saaxilan bal'inaan ibsaa.*

Hanqina qaamaa jechuun, namni fayyaa guutuu qabu tokko waan hojjechuu qabu hojjechuu dhabuu jechuudha. Karaa biraatiin hanqina (hir'ina) qaamaa jechuun dalagaa yookiin sochii tokko sababa hanqina yookaan hubama adda addaatiin raawwachuu dadhabuudha.

Itoophiyaa keessa namoonni hir'ina qaamaa qaban baayyeetu jiru. Namoota hir'ina qaamaa qaban mana barnootaatti, bakka hojiitti, jireenya hawaasummaa keessatti fi kkf irratti loogiin yeroo isaanirratti raawwatamu ni mul'ata. Garuu namoota miidhama qaamaa qaban irratti loogii raawwachuun, ofirraa fageessuun seeraan dhorkamaa fi gocha guddina biyyaa gufachiisuu fi miidhudha. Qaama miidhamtoonni kabaja guutu qabu. Akkuma lammiilee biroo waan biyyaaf faayidaa qabu hojjechuu ni danda'u. Kanaafuu, mootummaa fi hawaasarraa mirga isaanii eeguu fi deggarsa gochuuti irraa eeggama.

Gilgala 14

Gaaffilee armaan gadiirratti mari'adhaa.

1. Namoota qaamaa miidhamtoota ta'aniif deeggarsa maal maaltu godhamuufii qaba?
2. Qaama miidhamtoonni akkuma lammiilee biroo waan biyyaaf fayyadu raawwachuu akka danda'an haaloonni akkamii mijaawuufii qabu?

3.6.2. Deeggarsa Qaama Miidhamtootaf Barbaachisan

- *Qaama miidhamtoonni naannoo keessanitti argaman deeggarsa maal maalii barbaadu?*

Qaama miidhamtootaaf deeggarsi mootummaa, hawaasaa fi dhaabbilee gara-

agaraa irraa taasifamuufii qaban ni jiru. Kanneen keessaas, naannoo jirenyaa fi manneen barnootatti jaalalaa fi kunuunsa addaa isaan barbaachisa. Kana malees, meeshaalee isaaniif barbaachisan guutamufii qabu. Fakkeenyaaf, namoota arguu hin dandeenye (qaroo dhabeeyyii) kitaabbole “Bireeldhaan” qophaa`an dhiyaachuufii qaba. Namoonni hanqina qaamaa qaban mirgi isaanii eeggame fi wanti barbaadan yoo guutameef, biyya hiyyummaa fi doofummaa keessaa baasuu keessatti waan guddaa gumaachuu danda`u.

Qaama miidhamtoonni akkuma nama kamiyyuu kabaja guutuu qabu.

Fakkii 3.6 Qaama miidhamtooti akkuma lammii kamiyyuu omishuu ni danda’u

Gilgaala 15

Gaaffilee armaan gadiirratti mari`adhaa.

1. Qaama miidhamtoonni yoo mana barnootaa keessan keessa jiraatan isaan gargaaruudhaaf sochiin akkamii taasifameera?
2. Qaama miidhamtoota gargaaruu keessatti gaheefi itti gaafatamummaan keessan maal ta`uu qaba?

3.7. Maalummaa Mirga Walqixxummaa Amantii

- *Mirga walqixxummaa jechuun maal jechuudha?*

Amantii jechuun, kan waan hunda uume tokko ni jira jedhanii amanuudha. Jechootaan ibsamuu kan hin dandeenye beekumsaa ol kan ta`e waaqa sodaachuu fi seera isaaf bitamuun amantii jedhama. Amantiiwwan addunyaa irra jiran baayyeen kan barsiisan amala gaarii qabaachuu fi namootaaf waan gaarii gochuudha. Ummatni Ityoophiyaa amantii garagaraa hordofa. Mirgi amantii qabaachuu fi bilisaan hordofuu heeraan kan kabajameedha. Amantiiwwan biyya keenyatti argaman keessaa amantii kiristaana, muslimaa fi amantiiwwan biroo kan aadaan walqabatan ibsamuu danda`u. Lammiileen hunduu sirriitti beekuu kan qaban amantiiwwan hunduu walqixxee ta`uu isaaniidha.

Amantii mataa ofii qabaachuu fi hordofuu danda`uun waantoota maalummaa ummatootaa ibsaniif fi mirgoota namummaa keessaa tokko dha. Mirgi amantii fedhan hordofuun mirgoota baay`ee barbaachisoo ta`an keessatti ramadam. Heerri mootummaa federaalawa Ityoophiyaa namni kamiyyuu amantii barbaade hordofuu akka danda`u ifan kaa`e jira. Mirgi kun kabajamuu waan danda`eef amantii tokko yookaan amantii ofii namni biroo akka hordofu dirqamsiisuuf yaalii taasifamu ni dhorka.

Mirga walqixxummaa amantii jechuun lammiin biyya keenyaa kamiyyuu amantii itti fakaate qabachuu fi amanticha qofaa isaa yookiin garee waliin ta`uun hordofuu mirga qaba jechuudha. Kanaafuu, namni martuu amantii nama biroo osoo hin tuqin yookiin hin dhiibiin amantii ofii bilisaan gaggeessuf mirga qaba. Biyya keenya keessatti amantiin tokko isa kaaniin ol yookaan gadi kan hin taane ta`uun isaa ifaan kan seeraan ibsame waan ta`eef

walqixxummaan amantii mirkanaa`uu isaa agarsiisa.

Gilgaala 16

Gaaffilee armaan gadiirratti mari`adhaa.

1. Amantiin maaliidha?
2. Mirga walqixxummaa amantaa jechuun maal jechuudha?

© MOE, FDR Ethiopia
Not to be republished

Xumuraa Boqonnaa

Mirgi walqixummaa dhala namaa mirga bu`uurati. Sabaaa fi sablammoonni fi uummattoonni dhimma isaanii yoo haala fedhii fi filannoo isanitiin raawwatan, mirgi ofiin of bulchuu mootummaan mirkaneesse hojjirra oola jechuu dha Dabalataanis, Uummatoonni yoo afaan isaanii fayyadaman, yoo aadaa isanii dagaagsan fi seenaa isaanii kunuunsan mirgi walqixummaa isaanii ni kabajame jechuudha. Haala kanaan walqabatee, mirgi barumsa walqixa argachuu waan hojiirra oolaa jiruuf guddinaa fi misooma safisiisuu ni dadeessisa.

Walqixummaan saalaa, loogi fi barmaatiilee miidhaa geessisan dhiira fi dubartoota gidduu jiran waan hambisuuf faayidaa qaba. Mirga qaama miidhamtootaa kabajuu fi kabachiis- uun hunda keenyaaf waan faayidaa qabuuf deegaruu fi kunuusun barbaac- hisaadha.

© MOE, FDR
Not to be republished

Jechoota Ijooa

Mirga: Faayidaa, tajaajila fi kabaja guutuu namni tokko argachuu qabu kan ibsuu.

Aadaa: Afaanii, amantii fi haala jireenya uummata tokkoo kan ibsan.

Saba, sab-lammootaa fi ummatoota: Hawaasa aadaa, afaanii fi seenaa mataa isaa qabuu fi naannoo tokko keessa wajjin jiraatu.

Bireelii: Namoonni arguu hin dandeenye kan barreessu fi dubbisuudhaf itti fayyadaman.

Loogii: Gocha seeraan alaa lammii tokko miidhuu fi kan biroo gargaaruuf raawwatamu

Walqixxummaa: Osoo wal hin caalin yookiin haala sirrii ta'een sadarkaa gahee(qooda) barbaachisaa argachuu.

Daboo(Jigii): Namoota baayyee nyaachisuu fi obaasuun, hojii tokkummaa fi walgargaarsan dalaguu.

Gaaffilee keessa Deebii

I. Himoota armaan gadii dubbisuudhan kan sirrii ta'e "Dhugaa" kan sirrii hin taane "soba" jechuun deebisaa.

1. Aadaa jechuun, haala jireenya dhala namaa keessaa muraasa kan agarsiisu.
2. Hojii walgargaarsan waliin hojjetamu biyya keenyatti aadaa faayidaa qabeesa baratameedha.
3. Umrii malee herumuu fi fudhuu gochaalee faayida qabeessa ta'an jalatti ramaduu ni dandeenya.
4. Mirgi ofiin of bulchuu ibsituu walqixxummaatti.
5. Mirgi walqixxummaan saalaa dhiira fi dubatoota giddutti loogii fi garaagarummaa akka umamuu kan godhuudha.

II. Yaada roga "A" jalatti kennameef "B" jalatti kan kennaman keessa filachuun waltitti firoomsa.

"A"

"B"

_____ 1. Walqixxummaa dhiiraa fi dubaraa	A. Hangaftoota kabajuu
_____ 2. Ibsituu eenyummaa sabaa fi sab-lammootaa fi uummatootaa	B. Afaan
_____ 3. Mirga amantii ofii hordofuu	C. Walqixxummaa amantii
_____ 4. Amala gaarii	D. Walqixxummaa saala
_____ 5. Qaama hawaasaa deegarsa addaa barbaadan	E. Qaama miidhamtoota

III. Bakka duwwaa armaan gadii ,jecha yookiin gaalee sirrii ta'een guuta.

1. Biyya keenya keessatti naannoo baadiyyatti hojii dabareen walgargaaranii hojjechuun _____ jedhama.
2. Daa'imman afaan ittiin afaan hikkatan _____, _____, fi _____ irraa barachuu ni danda'u.

IV. Himoota armaan gadii dubbisuudhan deebii sirrii ta'e filadhaa.

1. Kanneen armaan gadii keessaa faayidaa ofiin ofbulchuu sabootaa sab-lammootaa fi uummatootaa, kan ta'e isa kam?
 - A. Naannoo isaanii misoomsuu.
 - B. Mirga uummataa eegsisuu
 - C. Uummatoota biroo wajjin waldanda'uun jiraachuuf
 - D. Hunduu sirriidha

2. Kanneen armaan gadii keessaa mana barnootaa keessatti walqixxummaa barattootaa kan hin ibsine isa kami ?
 - A. Daree keessatti gaaffii barnoota gaafachuu.
 - B. Gumiiwwan adda addaa keessatti hirmaachuu.
 - C. Yeroo barnoota taphachuu.
 - D. Dhimma barattoota ilaaluu irratti yaada kennuu.
3. Barmaatilee mirga namummaa fi kabajaa dubartootaa irratti miidhaa qabu kami?
 - A. Umrii malee heerumsisuu
 - B. Dhaqina qabaa /kittaanuu/ shamaranii
 - C. Hojii dhiirri hojjetu hojjechuu
 - D. A fi B
4. Gargaarsa namoota hir'ina qaama qabaniif godhaman keessatti kan hin ramadane isa kami ?
 - A. Jaalalaa fi kunuunsa
 - B. Ofirraa fageessuu fi loogii raawwachuu
 - C. Meeshaalee barnoota dhiheessuufii
 - D. Walqixxummaa mirga isaanii kabajuu
5. Ibsituu aadaa uummata tokkoo ta`u kan danda`u kami?
 - A. Haala uffannaa
 - B. Haala nyaataa
 - C. Gammachuu fi gadda
 - D. Hunduu sirriidha.

V. Gaaffilee armaan gadiif deebii gabaaba kenni.

1. Faayidaa afaan ofiittiin barachuun qabu ibsaa.
2. Mana barnootaa keessanitti hirmaannaa dubartoota guddisuu fiitti fufiinsa akka qabaatu tarkaaffiwwan fudhatamu qaban gabaabbinaan ibsaa